

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและบทบาทของครูในการพัฒนาชุมชน

1.1 การพัฒนาประเทศและชุมชน

1.1.1 ความหมายและแนวความคิดในการพัฒนา

1.1.2 การพัฒนาชุมชน : ปรัชญา และหลักการพัฒนาชุมชน

1.2 บทบาทของครูและโรงเรียนในการพัฒนาชุมชน

1.2.1 โรงเรียนกับชุมชน

1.2.2 ครูกับการพัฒนาชุมชน

ตอนที่ 2 นโยบายและหลักการพัฒนาประเทศในเขตพื้นที่ชนบท

2.1 ความเป็นมา

2.2 นโยบายและหลักการพัฒนาชนบทแนวใหม่

2.3 การพัฒนาชุมชนในเขตพื้นที่ชนบทยากจน

2.4 บทบาทของครูประถมศึกษาในการพัฒนาเขตพื้นที่ชนบทยากจนตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.)

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูและโรงเรียนประถมศึกษาในประเทศไทย

3.2 งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครู และโรงเรียนประถมศึกษาในต่างประเทศ

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาและบทบาทของครูในการพัฒนาชุมชน

1.1 การพัฒนาประเทศและชุมชน

1.1.1 ความหมายและแนวคิดการพัฒนาประเทศ

การพัฒนาหรือ Development ปัจจุบันเป็นคำที่ใ้กันแพร่หลายทั่วไป ได้มีผู้ให้ความหมายไว้มากมวย คือความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 นั้น หมายถึง "ความเจริญเติบโตหรือก้าวหน้า" (ราชบัณฑิตยสถาน 2521: 633) นักวิชาการได้ให้ความหมายคือ "การเปลี่ยนแปลงซึ่งนำไปสู่ความเจริญเติบโตไปในทิศทางที่พึงปรารถนาคือ Change & Growth แนวความคิดนี้ถือว่าการพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพความจำเริญ สู่สภาพความเจริญก้าวหน้า" (รายงานขององค์การสหประชาชาติเรื่อง The Development Decade: Proposal for Action 1962 อังใน อุทัย บุญประเสริฐ 2529: 15)

จากความหมายดังกล่าวอาจจะสรุปว่าการพัฒนาคือ การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความก้าวหน้า ดังนั้นการพัฒนาประเทศคือ การเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งการพัฒนาประเทศนั้นมีหลักและวิธีการหลายรูปแบบ ซึ่ง อุทัย บุญประเสริฐ (2529:17-27) ได้เสนอแนวคิดพัฒนาประเทศที่สำคัญ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. การพัฒนาโดยหลักการทำให้ทันสมัย (Modernization) การพัฒนาในแนวนี้จะมองการพัฒนาว่า เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ทันสมัยหลักสำคัญของวิธีการนี้ก็คือ การค้นหาแบบอย่าง (Model) ตัวแบบหรือสิ่งที่เป็นที่ยอมรับนับถือว่าเจริญแล้ว ก้าวหน้าแล้วหรือที่เรียกว่าทันสมัย เมื่อได้ตัวแบบหรือแบบอย่างหรือได้ Model แล้วจึงกำหนดวิธีการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสิ่งที่ปรากฏในตัวแบบหรือแบบอย่างที่ได้ไว้แล้วในสังคมของงาน วิธีการที่สะดวกที่สุด เป็นที่นิยมในกระบวนการทำให้ทันสมัยก็คือ ไปดูแหล่งหรือประเทศที่เจริญแล้วว่าในเรื่องนั้นมีอะไร เราทำกันอย่างไร แล้วก็นำมาทำขึ้นในประเทศของตน แหล่งที่ไปดูส่วนใหญ่มักจะเป็นประเทศในโลกตะวันตก หรือสหรัฐอเมริกา จนทำให้เกิดคำศัพท์เกี่ยวกับการพัฒนาที่ว่า ทำให้เป็นไปตามแบบตะวันตก (Westernization) หรือทำให้เหมือนอเมริกา (Americanization) ซึ่งในการกำหนดแนวควรปฏิบัติทำให้เป็นแบบตะวันตกหรือการทำให้เหมือนอเมริกานั้น เมื่อไปดูแบบอย่างมาแล้วมักจะพบว่า ประเทศเหล่านั้นมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้ามากในค่านอุตสาหกรรม ดังนั้นการพัฒนาให้ทันสมัยจึงเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมหรือการ

เปลี่ยนสภาพสังคมสู่ระบบอุตสาหกรรม (Industrialization)

อิทธิพลของแนวความคิดในเรื่องการทำให้บ้านเมืองทันสมัยตามแบบตะวันตก หรือเป็นไปตามแบบอเมริกา ยังคงมีปรากฏอยู่มากในประเทศกึ่งพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนาทั่วไป ถึงแม้ว่าในช่วงระยะหลัง ๆ ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์วิธีการพัฒนาให้ทันสมัย ว่าเป็นการลอกแบบและไม่เหมาะสมสำหรับประเทศกึ่งพัฒนาหลายประการก็ตาม แต่วิธีการดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความ เป็นความจำเป็นที่มีบทบาทในการพัฒนาสังคมเป็นอันมากจนกระทั่งในปัจจุบัน

2. การพัฒนาโดยแนวคิดด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Economic Development) การพัฒนาตามแนวคิดนี้ อาจสรุปอย่างสั้น ๆ ได้ว่า การพัฒนาสังคมหรือประเทศชาติให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีความสุขนั้น วิธีการที่สำคัญคือ การใช้วิธีการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) ในระบบการประกอบทางเศรษฐกิจในแต่ละสังคมนั้น อาจแบ่งออกเป็นสาขาใหญ่ ๆ ได้อย่างน้อย 3 สาขาคือ

1. สาขาการเกษตร (Agriculture)
2. สาขาอุตสาหกรรม (Industry)
3. สาขาการบริการ (Service)

ดังนั้น หลักใหญ่ที่สำคัญในการปฏิบัตินั้นจะเน้นที่การส่งเสริมการขยายตัวของอุตสาหกรรม การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรและการขยายงานทางด้านการบริการ เมื่อนำหลักการนี้ไปใช้กับการพัฒนาในสาขาอื่น ก็ปรากฏว่าคนส่วนใหญ่จึงมักจะดูการพัฒนาจากการขยายตัว หรือการเพิ่มขึ้นในเชิงวัตถุ (Material) ในเรื่องนั้นเป็นหลักสำคัญ เช่น ครัวเรือนมีมากขึ้นหรือไม่ มีอาคารใหม่เพิ่มขึ้นหรือไม่ มีถนนหนทางมีรายได้เพิ่ม ครัวเรือนมีโครงการใหม่ ๆ เกิดขึ้นหรือไม่ ซึ่งการพัฒนาโดยอาศัยแนวคิดทางการพัฒนา เศรษฐกิจต้องดำเนินการภายใต้ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคมและระบบการเมืองที่แตกต่างกันในแต่ละสาขาของแต่ละประเทศประกอบกัน ศักยภาพของการพัฒนาที่แตกต่างกันในแต่ละสาขาของแต่ละประเทศมักจะปรากฏปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของการพัฒนาในแต่ละสังคมเกิดขึ้นเสมอ ได้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ในทำนองที่แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาโดย

ยึดหลักดังกล่าวนั้นมักก่อให้เกิดความล้มเหลวในการพัฒนา เศรษฐกิจ มิใช่สิ่งเดียวที่ผูกพันกับการอยู่ดีกินดีและความผาสุกที่แท้จริงของสังคม ได้มีการทบทวนและพยายามปรับปรุงแก้ไขการพัฒนาในระยะหลัง โดยผนวกเรื่องเศรษฐกิจและสังคมไว้ด้วยกัน อย่างไรก็ตาม แนวคิดการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจนี้ ก็ได้ให้ข้อคิดที่สำคัญแก่การพัฒนาในด้านอื่น ๆ ทั่วไปไม่น้อย ซึ่งปัจจุบันแนวคิดนี้ก็ยังมีอิทธิพลและความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ

3. การพัฒนาโดยแนวคิดด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม (Economic and Social Development) จากบทเรียนที่ได้มาจากการพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจทำให้เกิดการขยายตัวและความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นจริง การเปลี่ยนสภาพสังคมไปสู่สภาพทันสมัยไปสู่ระบบสังคมอุตสาหกรรมที่เพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น แต่มิได้ให้ผลต่อความผาสุกของประชาชนอย่างแท้จริง ในขณะที่เดียวกันได้ก่อให้เกิดปัญหาสังคมหลายอย่างตามมา นักพัฒนาจึงหันมาแสวงหาสาระของการพัฒนาใหม่ และได้พบว่า การพัฒนาที่แท้จริงนั้นจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่ความผาสุกของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ โดยตรง การพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งจำเป็น แต่ต้องคำนึงถึงคุณภาพในการพัฒนาให้กว้างขวางและมากยิ่งขึ้น ต้องดำเนินการควบคู่กันไป จึงได้ผนวกแนวความคิดทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเข้าไว้ด้วยกัน หลักสำคัญจึงเป็นหลักที่ผนวกการขยายตัวของระบบการผลิต การสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) กับหลักความผาสุกของชีวิตในสังคม (Human Welfare) ไว้ด้วยกัน เพื่อเสริมสร้างความสมดุลย์ในการพัฒนา

4. การพัฒนาตามแนวคิดของการพัฒนาชุมชน (Community Development) ซึ่งแนวคิดของการพัฒนาชุมชนเน้นหลักความสำคัญในการปรับปรุงชุมชนให้ดีขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนชนบทหรือชุมชนล้าหลัง ซึ่งมักจะมีปัญหามากมายหลายประการ คือปัญหาความยากจน ปัญหาความเจ็บป่วย และปัญหาความไม่รู้ จะเห็นได้ว่าในชุมชนชนบทดังกล่าวมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความสำนึกและผนึกกำลังกันเพื่อเอาชนะปัญหาดังกล่าว ดังนั้นการพัฒนาประเทศตามแนวนี้จะยึดหลักการสร้างความสำนึก (Consciousness) หลักการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อการพัฒนา (Participation) และหลักการช่วยเหลือตนเองหรือพึ่งตนเองได้ (Self - help) หรืออาจจะสรุปได้ว่าการพัฒนาตามแนวคิดของการพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นอยู่ที่คน ชุมชนที่อยู่อาศัย และการพึ่งตนเองได้

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดในการพัฒนาประเทศมีหลายรูปแบบ แต่แนวความคิดรูปแบบหนึ่งที่สำคัญแก่คนชนบทที่ต้องการพัฒนาในด้านตัวคน และชุมชนชนบทให้ดีขึ้น คือ แนวความคิดการพัฒนาชุมชน ซึ่งแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนจะมีหลากหลายแตกต่างกันไป ทั้งนี้เนื่องมาจากปรัชญาหรือความเชื่อและการตีความในปรัชญาที่แต่ละคนยึดถือ แนวความคิดที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ คือ

1. การช่วยตนเอง และการให้การช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยตนเองได้ หมายถึงประชาชนในท้องถิ่นจะต้องช่วยตนเองทั้งในด้าน แรงงาน วัสดุที่มีในท้องถิ่น และทรัพยากรอื่น เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตน หากเกินความสามารถรัฐบาลจึงจะให้การสนับสนุนตามสมควร

2. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ หมายความว่า ปัญหาของชุมชนหรือของประเทศไม่สามารถแก้ไขได้ ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่จะต้องเป็นการประสานปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเป็นการประสานงานของวิธีการหลายวิธีและหลายด้าน

3. การพัฒนาชุมชน เป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับนโยบายของประเทศไทย หมายความว่า กิจกรรมในท้องถิ่นจะเป็นกำลังสนับสนุนค่านุชนโยบายชาติ การสนับสนุนที่ได้รับจากรัฐบาลคือ ค่านวัตกรรม (ปรีชา เศรษฐ์ธร 2527: 11 - 12)

นอกจากนี้ Irwin T. Sanders (ไออวิน ที แซนเดอร์)

ได้เสนอแนวความคิดในการกำหนดวิธีการพัฒนาชุมชน สรุปได้ดังนี้ (อ้างใน สนานจิตร สุคนธ์ทรัพย์ 2525: 140 - 141)

1. แนวความคิดที่ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) โดยมีระบบขั้นตอน และดำเนินงานที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งการดำเนินงานต้องทำให้ครบขั้นตอน และเมื่อครบวัฏจักรหรือวงจรหนึ่งของการดำเนินงานแล้วก็จะนำไปสู่การเริ่มวงจรใหม่ต่อไป เนื่องจากในการดำเนินงานตลอดกระบวนการพัฒนาแบบนี้ ใ้เน้นในเรื่องการมีส่วนร่วมของคนไว้ด้วย

2. แนวความคิดที่ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ตามแนวความคิดนี้ถือว่าการพัฒนาชุมชนเป็นวิถีทางหรือเครื่องมือ (Means) ที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทาง (ends) ตามที่กำหนด ในการดำเนินการมุ่งที่จะใช้วิธีการ

ขจัดปัญหาของชุมชนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้

3. แนวความคิดที่ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นความเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลง (Movement) โดยจะต้องมีอุดมการณ์ที่ยึดมั่นไว้อย่างแน่นอน ซึ่งการดำเนินการให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายนี้มักจะแฝงไปด้วยความมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่ มีการรวมพลังความคิดและการกระทำเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ชุมชนมีทัศนคติไม่ใช่ออย่างรุนแรง และเพื่อให้การพัฒนาตามแนวทางนี้ประสบความสำเร็จจะต้องวางรูปแบบที่เป็นระบบเพื่อไม่ให้พลังชุมชนที่เกิดขึ้นอย่างไม่ถูกทิศทาง

4. แนวความคิดที่ว่า การพัฒนาชุมชนเป็นแผนงานหรือโครงการ (Program) ผู้ที่ยึดแนวความคิดนี้จะเน้นกำหนดโครงการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือไปสู่จุดหมายที่ต้องการ โดยจะต้องมีโครงการซึ่งกำหนดกิจกรรมเฉพาะเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

จะเห็นว่า แนวความคิดในการพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องการหาวิธีที่จะขจัดปัญหาในชุมชน โดยมีการกำหนดเป้าหมายและทิศทางไว้แล้ว ซึ่งอาจมีรูปแบบและวิธีการแตกต่างกันออกไป แต่วิธีการเหล่านี้จะมุ่งพัฒนาคน ให้คนช่วยเหลือตนเอง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เนื่องจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชนให้ความสำคัญในการที่จะพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ชนบทเพื่อที่จะพัฒนาประชาชนในชนบทให้มีความขยันและเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง เพื่อร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนของตน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง โดยความร่วมมือของหน่วยราชการ และเอกชนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน (กรมพัฒนาชุมชน กองส่งเสริมและเผยแพร่ 2526: 1 - 2) วิธีนี้จึงน่าจะเป็นแนวทางพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ เพราะการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นการเสริมสร้างรากฐานความเจริญมั่นคงให้แก่ประเทศและเป็นการปูพื้นฐานอันสำคัญยิ่งในการพัฒนาทุกด้าน (บุญศรี แก้วคำศรี และมนตรี ขอรรัตน์ 2525: 16) ดังนั้นรัฐบาลจึงได้กำหนดให้การพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ซึ่งในแผนดังกล่าวได้บรรจุแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชนชนบทไว้ และยังคงใช้เป็นหลักการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน โดยเนื้อหาของการพัฒนาสรุปได้ ดังนี้คือ

1. การพัฒนาคุณค่าชีวิตคือ การสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนในสิ่งที่เห็นชัดแจ้ง เช่น การส่งเสริมระบบการชลประทาน ระบบการขนส่ง การคมนาคม

2. การพัฒนาด้านจิตใจคือ การสร้างความเจริญให้แก่ชุมชน โดยการให้การศึกษามวลประชาชน ซึ่งเป็นส่วนประกอบอันสำคัญของชุมชน ในรูปของการให้การศึกษาที่เป็นทางการและที่ไม่เป็นทางการแก่บุคคลเพื่อที่จะให้บุคคลเหล่านี้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไป (ชนิตา รัชพลเมือง 2526: 117)

ดังนั้นการพัฒนาชุมชนชนบท จะต้องดำเนินการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและด้านบุคคลไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรด้านบุคคลเพื่อให้มีคุณภาพเพื่อที่จะได้มีความรู้ความสามารถที่จะนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์นั้นคือ การให้การศึกษา เมื่อการศึกษามีบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จึงเป็นผลให้การศึกษาสอดคล้องและเป็นปัจจัยหนึ่งของการดำเนินงานพัฒนาชุมชนเสมอมา ทั้งนี้เพราะ "การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่อาจส่งเสริมหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนอื่น ๆ ของสังคมได้"

(อุทัย บุญประเสริฐ 2529: 31) ดังนั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงในการจัดการศึกษาแก่ชุมชน โดยเฉพาะโรงเรียนและบุคลากรในโรงเรียน จึงควรจะทำความเข้าใจในเรื่องของการพัฒนาชุมชนให้ดียิ่งขึ้น เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาชนบทต่อไป

1.1.2 การพัฒนาชุมชน: ปรัชญา และหลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่รัฐบาลได้นำมาใช้พัฒนาประเทศ เพื่อเป็นการวางรากฐานความเจริญให้แก่ประเทศชาติ และเป็นการเตรียมพื้นฐานอันสำคัญยิ่งในการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ความสำคัญของการพัฒนาชุมชนดังกล่าวได้มีผู้รู้และองค์กรต่าง ๆ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ คือ

สุเทพ เชาวลิต (2524: 8) สรุปความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาความคิดและความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกับประชาชน และระหว่างประชาชนด้วยกันเอง เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งในทาง

เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อนามัย และขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศในการปกครองระบอบประชาธิปไตย สุวิทย์ บึงวรพันธ์ (2512: 56) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า คือกระบวนการอย่างหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อเป็นการกระตุ้นยั่วยุ และส่งเสริมประชาชนชนบทให้เกิดความคิดริเริ่มขึ้น และเข้าร่วมมือในการดำเนินงานปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเอง และเสริมสร้างท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครอง ตามระบอบประชาธิปไตย

กระทรวงศึกษาธิการ (2525: 1) ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนว่า คือการยกระดับมาตรฐานการครองชีพ และสุขภาพอนามัยของประชาชนให้สูงขึ้น ส่งเสริมรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น โดยร่วมมือกับประชาชน และหน่วยงานต่าง ๆ

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1963: 4) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนที่นานาชาติใช้อยู่คือ กระบวนการซึ่งดำเนินการร่วมมือระหว่างประชาชนกับหน่วยงานของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชาติ และช่วยให้ชุมชนสามารถอุทิศตนเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

ที่ อาร์แบตเตน (T.R. Batten) สรุปว่า
การพัฒนาชุมชนเป็นงานที่จะพัฒนา

1. คน
2. วัตถุหรือสิ่งแวดล้อม (อ้างใน
ชนิตา รัชพลเมือง 2526: 48

จากความหมายการพัฒนาชุมชนนี้ มีผู้ให้ทรรศนะไว้
ต่อ ๆ กันดังกล่าว อาจสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึงกระบวนการปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมของชุมชนและมาตรฐานความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้นเพื่อนำมาซึ่งความ

เจริญก้าวหน้าทางค่านิยม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครองตามแนวทางที่
ชุมชนต้องการ โดยอาศัยความคิดริเริ่ม การพึ่งตนเอง และความร่วมมือกันระหว่าง
คนในชุมชนเองและระหว่างราษฎรกับรัฐบาล

ปรัชญาการพัฒนาชุมชน

ปรัชญาการพัฒนาชุมชน มีพื้นฐานมาจากความเชื่อเกี่ยวกับ
มนุษย์ รวม 5 ประการ ดังนี้

1. ความเชื่อและการเคารพในความแตกต่าง
ระหว่างบุคคล คือเชื่อความมนุษย์ทุกคนมีความสามารถและลักษณะเฉพาะตัว
แตกต่างกันไป
2. ความเชื่อในสิทธิของมนุษย์ที่ว่า มนุษย์ทุกคน
ย่อมมีสิทธิและสามารถกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนได้ตามความต้องการ
3. ความเชื่อในความสามารถในการเรียนรู้ของ
มนุษย์ทุกคน ว่ามนุษย์ทุกคนสามารถพัฒนาและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใดถ้า
ใครรับโอกาส
4. ความเชื่อในความสามารถเป็นผู้นำของบุคคล
ว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพ และมีความสามารถในการคิดริเริ่มเป็นผู้นำ
ถ้าได้รับการพัฒนาให้ถูกทางจะทำให้เกิดประโยชน์ได้
5. ความเชื่อในพลังชุมชนและความสามารถของ
ชุมชนว่า พลังและความสามารถของชุมชนมีความสำคัญต่อ บุคคล ชุมชน
และประเทศโดยส่วนรวม จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาพลังและขีดความ
สามารถของชุมชนในทุก ๆ ด้าน (สนานจิตร์ สุคนธ์ทรัพย์ 2525: 139)

นอกจากพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์แล้ว พิธี พิณ ปุณยรัตพันธุ
(2517: 2) ได้สรุปว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ตั้งอยู่บนรากฐานของศรัทธาหรือ
ความเชื่อในเรื่องต่อไปนี้

ประการแรก ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บน
รากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวเองว่าเป็นทรัพยากรที่มีความ
มั่งคั่งและสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้ค
งขึ้นตามโอกาส การพัฒนาทั้งหลายจะปราศจากผลทั้งสิ้น ถ้าหากมอง
ข้ามในเรื่องการพัฒนาบุคคลแต่ละคนให้มีทรรศนะที่ถูกทาง และมีขีด
ความสามารถสูงขึ้น

ประการที่สอง การพัฒนาชุมชนก็คือ ความศรัทธาใน
เรื่องความยุติธรรมของสังคม การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อม
ล้ำค่าสูงที่เห็น โคชต์ในหมู่มวลชนนั้นเป็นเรื่องที่อารยะสังคมพึงยึดมั่น

ประการสุดท้าย ความไม่รู้ ความถือคิง และการ
ไขกำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนาและ
ความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ควยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้
การศึกษาและการให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้
เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้อง
ยึดหลักการรวมกลุ่มและการทำงานกับกลุ่ม เพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์
สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และทำงานรวมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คน
ได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด

จากปรัชญาดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า ปรัชญาในการพัฒนาชุมชน
เป็นเรื่องความเชื่อและศรัทธาในตัวมนุษย์ว่า มนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง
ให้เจริญก้าวหน้าได้เมื่อมีโอกาสและมีการพัฒนาที่ถูกทิศทางโดยเฉพาอย่างยิ่ง การให้
การศึกษาจะช่วยดึงพลังที่ซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นการ
มุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำค่าสูงในสังคม ซึ่งการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพต้อง
ยึดหลักการรวมกลุ่มและการทำงานกับกลุ่ม

หลักการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนนั้น ได้มีผู้กล่าวถึงหลักการพัฒนาชุมชนไว้
คือ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2523: 88 - 91) ได้กล่าวถึง
หลักการพัฒนาชุมชนว่า ต้องใช้หลักการช่วยกันคิด (Non - Directive Approach)
ของ แบตเทน (Batten 1967) ความคู่ไปกับหลักการอื่น ๆ อีก 6 ประการ เพื่อให้มี
ประสิทธิภาพมากขึ้น คือ

1. หลักการช่วยตนเอง การช่วยเหลือจากภายนอก
ควรช่วยเพียงเพื่อให้ช่วยตนเองได้เท่านั้น
2. หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทุก
อย่างมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยเน้นว่าผู้มีส่วนร่วมต้องมาจากทุก

ชั้นวรรณะเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง

3. หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน ให้ทุกคนมีสิทธิมีเสียงเท่าเทียมกัน
4. หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น
5. หลักความเข้าใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่น เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงไม่ไปกระทบกระเทือนจิตใจหรือก่อให้เกิดความขัดแย้ง และสามารถใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมเพื่อการเปลี่ยนแปลง
6. หลักการประเมินผล

นอกจากนี้ ส.น.น.จ. ส.ค.น.ท.พ.ย. (2525: 147) ได้สรุปหลักบางประการของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ คือ

1. การพัฒนาชุมชนต้องเน้นความร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐบาล โดยรัฐบาลมีบทบาทเป็นผู้นำสนับสนุน ส่วนประชาชนเป็นผูปฏิบัติ
2. การพัฒนาชุมชนต้องเน้นหลักการให้ประชาชนช่วยตนเอง
3. การพัฒนาชุมชนจะต้องยึดหลักการกระตุ้นหรือให้การศึกษาแก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความคิดริเริ่ม
4. การพัฒนาชุมชนจะต้องดำเนินการให้ควบคู่กันไป ทั้งการพัฒนาทางค่านิยมและจิตใจ
5. การพัฒนาชุมชนต้องอาศัยการร่วมมือและประสานงานกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่มีพื้นที่ปฏิบัติงานอยู่ในแหล่งเดียวกันและมีกิจกรรมที่สัมพันธ์กัน
6. การพัฒนาชุมชนจะต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ คือ มีขั้นตอนและขั้นตอนต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน
7. การพัฒนาชุมชนจะต้องนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความฝันที่วางไว้
8. การพัฒนาชุมชนจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

หลักการพัฒนาชุมชนที่กล่าวมา อาจสรุปได้ว่า เป็นการพัฒนาความรู้ ความสามารถ และทักษะของประชาชนในชุมชน ให้รู้จักช่วยตนเองหรือพึ่งตนเอง รู้จักเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ และร่วมมือกันทำงานตามหลักประชาธิปไตย ตลอดจนรัฐบาลที่ก่อให้เกิดความช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของชุมชนในด้านวัสดุและวิชาการ โดยให้ความสำคัญในการพัฒนาตามความต้องการของประชาชน การช่วยกันคิดและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น

1.2 บทบาทของครูและโรงเรียนในการพัฒนาชุมชน

1.2.1 โรงเรียนกับชุมชน

เป้าหมายสำคัญประการหนึ่งในการจัดการศึกษาอยู่ที่การพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาในโรงเรียนระดับประถมศึกษา เนื่องจากโรงเรียนเป็นสถาบันการศึกษาหลักในชุมชน และเป็นองค์การของรัฐที่อยู่ใกล้ชิดและเป็นของชุมชนมากที่สุด โดยจะมีโรงเรียนอยู่ทุกหนทุกแห่งที่มีชุมชนและเป็นองค์กรที่ชุมชนให้ความไว้วางใจมาก เพราะมีหน้าที่ช่วยบุตรหลานอันเป็นที่รักของเขา ประกอบกับแผนพัฒนาการประถมศึกษาาระยะที่ 5 สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้ปรับปรุงนโยบายให้ทุกโรงเรียนสามารถดำเนินกิจกรรมในลักษณะของโรงเรียนชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องได้รับการจัดตั้งเป็นโรงเรียนชุมชนโดยเฉพาะ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ 2526: 26) มีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อปรับปรุงและส่งเสริมโรงเรียนประชาบาลให้เป็นแหล่งการศึกษาแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัย
2. เพื่อให้โรงเรียนมีบทบาทในการให้การศึกษาตามความต้องการของชุมชนกว้างขวางขึ้น นอกจากให้ประชาชนได้รับบริการทางการศึกษาแล้วยังสามารถให้บริการที่โรงเรียนมีอยู่ได้อีกด้วย
3. เพื่อให้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นประโยชน์ในการศึกษามากที่สุด
4. เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักว่าโรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ซึ่งชุมชนมีส่วนรับผิดชอบในการปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น
5. เพื่อปลูกฝังและส่งเสริมประชาธิปไตยขั้นมูลฐานให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น (สนานจิตร สุชนธทรัพย์ 2526: 189)

นอกจากนี้ สุวัฒน์ มุทขเมธา (2523: 5) ได้กล่าวถึงหน้าที่ว่า นอกจากหน้าที่หลัก 5 ประการของการศึกษาคือ การถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม การสร้างบูรณาการแก่สังคม การแนะนำส่งเสริมในการใช้วัตรกรรมต่าง ๆ การเลือกสรรบุคคลและการพัฒนาแล้ว โรงเรียนควรมีหน้าที่ที่สำคัญคือชุมชนด้วย คือ

1. หาแนวทางหรือทิศทางให้แก่ชุมชน โรงเรียนต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่พอสมควร ทั้งนี้เพื่อจะได้นำมาพิจารณาในการวางแผนในการใหญ่การศึกษา เช่น การจัดหลักสูตร การจัดการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น ให้นักเรียน นักศึกษาและประชาชนในชุมชนนั้น เจริญก้าวหน้าไปตามแนวทางและทิศทางที่ต้องการ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การอนามัย สุขาภิบาล ตลอดจนการดูแลสุขภาพของชุมชน

2. พัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าต่อเนื่องกันไป การให้เป้าหมายแนวทางและทิศทางแก่ชุมชนเพียงอย่างเดียวไม่สมารถที่จะทำให้ชุมชนเจริญก้าวหน้าไปตามที่ต้องการได้ โรงเรียนจะต้องให้การพัฒนาชุมชนให้ต่อเนื่องกันไปด้วย

ในการพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าต่อเนื่องกันไป โรงเรียนจะต้อง

1. พัฒนาคน ในด้านบุคลิกภาพ วัฒนธรรม ความรู้ความสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและส่งเสริมทักษะในการประกอบอาชีพ ค่านิยมเจตคติ ตลอดจนวิถีชีวิตโดยทั่ว ๆ ไป

2. พัฒนากลุ่มคน ให้รู้จักดำรงชีวิตร่วมกันตามวิถีทางประชาธิปไตย ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม จัดเป็นกลุ่มต่าง ๆ ขึ้น ทั้งในการปกครอง การอาชีพ การแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ของชุมชนและการดำรงชีวิตทั่ว ๆ ไปที่ควรพิจารณาด้วยกัน

3. พัฒนาลีขแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางวัตถุและสิ่งแวดล้อมทางสังคม

4. พัฒนาเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

5. พัฒนาสุขภาพอนามัยและความเป็นอยู่

ในการพัฒนาต่าง ๆ ข้างต้น จะต้องพัฒนาในโรงเรียนและสถานศึกษาก่อน แล้วขยายขอบเขตไปสู่ปกครองและประชาชนในชุมชน เพื่อให้การดำรงชีวิตในโรงเรียนสอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน

จะเห็นว่า หน้าที่และการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่มีต่อชุมชนดังกล่าว เป็นหน้าที่สำคัญที่สถาบันการศึกษาในระดับประถมศึกษาควรจะปฏิบัติ เพื่อให้โรงเรียนมีส่วนพัฒนา

ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การที่โรงเรียนจะช่วยพัฒนาชุมชนได้ก็ต่อเมื่อได้สร้าง ความสัมพันธ์อันดีกับประชาชนในชุมชน และคงถือว่า ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน กับชุมชนมีความจำเป็นและสำคัญมาก เพราะตามปกติแล้วเราเชื่อกันว่าบ้านกับโรงเรียน จะต้องทำงานร่วมกัน ติดต่อกันอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วตั้งอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมากมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ ในชุมชนอย่างใกล้ชิด ปัญหาของแต่ละท้องถิ่นมีเกิดขึ้นเสมอ ๆ ไม่เหมือนกัน และการ ศึกษาเท่านั้นที่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่จะช่วย แก้ปัญหาสังคม เศรษฐกิจ ดังนั้นโรงเรียนจึงไม่เพียงแต่เตรียมเด็กเป็นรายคนให้ได้พบ ปัญหาของเขาเท่านั้น แต่โรงเรียนยังแนะแนวทางให้ความคิดถึงวิธีการแก้ปัญหานั้น ๆ ด้วย ถ้าย่าน ชุมชน กับโรงเรียนร่วมมือกันแล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นตามมาจะเป็น ไปตามแนวทางที่ชุมชนต้องการ ซึ่งโรงเรียนควรดำเนินการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดย

1. การปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นแหล่งบริการทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคม ฯลฯ
2. เปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ปกครองมาเยี่ยมชม และเข้าร่วมกิจกรรม ของโรงเรียน ตลอดจนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น โดยถือความคิดเห็นคนส่วนมาก เป็นหลัก
3. ครูควรเข้าใจสภาพชุมชนและพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อครู จะได้เป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับชุมชนทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ตลอดจนครูควรเป็นผู้ประสานระหว่างชุมชนกับหน่วยราชการอื่น โดย พยายามดึงการบริการต่าง ๆ มาจัดในโรงเรียน (ควน ขาวหนู 2527: 61-62)

สรุปได้ว่า การที่โรงเรียนจะประสบความสำเร็จในการสร้างความสัมพันธ์ และปฏิบัติตามบทบาทของโรงเรียนที่มีต่อชุมชนนั้น ครูนับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุด เพราะการที่บทบาทของโรงเรียนจะดำเนินต่อไปได้นั้นจะต้องอาศัยครู ซึ่งเป็นบุคลากร ที่มีบทบาทมากที่สุดในโรงเรียนมีความใกล้ชิดกับชุมชนมาก ฉะนั้นครูจึงเป็นบุคลากรที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาชุมชน ซึ่งครูไม่ควรจะละเลยโอกาสนี้ ควรใช้ความรู้ความสามารถ

ของชนพัฒนาชาติบ้านเมือง และชุมชนของคนในค้ำต่าง ๆ คือค้ำการศึกษา ค้ำเศรษฐกิจและอาชีพ และค้ำสังคมและวัฒนธรรม ค้ำสุขภาพอนามัย และค้ำการเมืองการปกครอง

1.2.2 ครูกับการพัฒนาชุมชน

ครู คือ "ผู้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาขึ้นรอบค้ำในตัวเด็ก ตัวผู้เรียน เป็นบุคคลที่มีคุณธรรมในระดับที่วิญญูชนพึงปฏิบัติได้ มีคุณลักษณะตามทางที่พึงประสงค์ทั้งในแง่บุคลิกทั่วไป และบทบาทต่อสังคมส่วนรวม" (ขุนทอง ภูนิเวศ 2523: 17 - 22) จากความหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ภาระหน้าที่และบทบาทที่ครูจะต้องทำคือ ครูต้องทำงานกับคน และพัฒนาคนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม

สตินเนท (Stinnett 1968: 345) ได้เสนอว่า บทบาทของครูควรมี 3 บทบาท คือ

1. เป็นผู้ปฏิบัติงาน (Practitioner) คือ บทบาทในการสอน และปฏิบัติงานทางการศึกษา
2. เป็นสมาชิกที่มีความรับผิดชอบต่อวิชาชีพ (Responsible member of his profession) คือ บทบาทในการปรับปรุงและพัฒนาการสอน และการศึกษา
3. ผู้นำทางการศึกษา (Educational leader) คือ บทบาทในการปรับปรุงหรือพัฒนาชุมชน ทั้งค้ำเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม

อำไพ วิทวิโรจน์ (2521: 24) กล่าวว่า ครูควรมีบทบาทหรือหน้าที่สำคัญ คือ

1. หน้าที่ที่ได้รับมอบหมายและให้เป็นตัวแทนของรัฐบาลที่อยู่ในชุมชนนั้น
2. ครูมีบทบาทที่จะต้องเป็นผู้นำท้องถิ่นในชุมชน

จะเห็นได้ว่า ครูเป็นผู้ที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติตามบทบาทดังกล่าวข้างค้ำให้บรรลุผล เนื่องจากครูเป็นบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา เป็นผู้ที่มีการติดต่อสัมพันธ์โดยตรงกับนักเรียน และชุมชน จึงทำให้ครูเป็นหัวใจสำคัญของ

การที่จะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียน และเกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะครูประถมศึกษาซึ่งมีจำนวนมากที่สุด และใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ครูเป็นผู้มีภูมิความรู้สูง เมื่อเทียบกับชาวบ้านทั่ว ๆ ไปในสังคมชนบท ซึ่ง สุเทพ เชาวลิต (2524: 7) กล่าวถึงบทบาทของครูในเขตชนบทว่า ครูเป็นผู้นำชนบทที่สำคัญ เป็นผู้ที่มีความรู้แจ้งชาวสารต่าง ๆ แก่ชาวบ้านได้ ชาวบ้านเคียดกรอนมักมาหาครูขอคำปรึกษา ครูจึงเป็นที่เคารพรักของชาวบ้าน คณะผู้จัดทำวารสาร เศรษฐกิจและสังคม (2521: 38 - 42) ได้ศึกษาความคิดเห็นของครูจำนวนหนึ่งเกี่ยวกับบทบาทของครูประจำตำบลกับการพัฒนาชนบท ผลการศึกษาปรากฏว่าทุกคนมีความคิดเห็นสอดคล้องกันและมองบทบาทของครูมากไปกว่าเป็นผู้สอนหนังสือ ทุกคนมีความเห็นว่าการรับหน้าที่ในฐานะผู้นำชุมชนเพื่อการพัฒนาชนบท เป็นสิ่งที่ครูควรจะทำและควรจะทำมากขึ้นเพื่อความเจริญของท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ นอกจากนี้ เมธี ปิรันธนานนท์ (2524: 31 - 34) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูกับการพัฒนาชนบทยากจนไว้ว่า ครูที่ทำงานชนบทยากจนมักจะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีความเสียสละ อุตุน พากเพียร และมีอุทิศจิต ดังนั้นครูจะต้องเป็นตัวอย่างในด้านการมีบทบาทในการให้ความรู้แก่ประชาชนในชุมชน และช่วยพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่ยากจนนอกเหนือจากการสอนในชั้นเรียน ดังนั้น ครูควรจะมีบทบาทพัฒนาชุมชนในด้านการศึกษา เศรษฐกิจและอาชีพ สังคมและวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย และการเมืองการปกครอง

1.2.2.1 บทบาทของครูในการพัฒนาชุมชนด้านการศึกษา

การพัฒนาชุมชนด้านการศึกษา ถือว่าเป็นบทบาทโดยตรงของครู เพราะการให้การศึกษาคือหน้าที่โดยตรงสำหรับคนที่มีความรู้ครูจะกระทำได้ โดยการพยายามใช้ความรู้ความสามารถและใช้ประโยชน์จากวัสดุและอุปกรณ์ที่มีอยู่ในโรงเรียนและชุมชน การจัดการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ครูอาจทำได้ดังนี้คือ

1. จัดหลักสูตรการเรียนการสอน พยายามเน้นหนักในค่านิยมและความต้องการของท้องถิ่น

2. การจัดการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนนำความรู้ที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันจริง ๆ ได้ (ชนิตา รัชพลเมือง 2526: 168)

3. ปรับปรุงโรงเรียนให้เป็นศูนย์ประสานงาน
บริการด้านวิชาการ และข่าวสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน (คณะกรรมการการประถมศึกษา
ศึกษา 2527: 26)

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนด้านการศึกษาเป็นสิ่ง
สำคัญที่ปัจจุบันยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคน และ
สามารถขจัดความไม่รู้ให้หมดสิ้นไปได้ เป็นสิ่งที่ประจักษ์ว่าวงจรแห่งการค่อยพัฒนานั้นอยู่ที่
ความไม่รู้ ความยากจน และโรคภัยไข้เจ็บ และวงจรนี้สามารถตัดขาดลงไปได้ ก็ต้อง
ขจัดความไม่รู้ (สมาน แสงมณี อ่างใน สะอาด พงอินทร์ 2527: 39) ซึ่งถือ
ว่าเป็นหน้าที่โดยตรงของครูในการขจัดความไม่รู้ โดยการให้การศึกษา

1.2.2.2 บทบาทของครูในการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ และอาชีพ

การที่ชุมชนจะมีความสามารถทางเศรษฐกิจ
จะต้องรู้จักที่จะเป็นผู้นริโภค ผู้ผลิต และรู้จักออกอม ประกอบอาชีพให้เหมาะสมกับสภาพ
ท้องถิ่น สามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ต้องคอยรับความช่วยเหลือจากสังคมภายนอก
(กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ 2518: 94 - 95) ซึ่งครูและโรงเรียนสามารถ
ช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนได้ โดย

1. ปรับปรุงความเป็นอยู่และภาวะเศรษฐกิจของ
ชุมชนให้ดีขึ้น โดยเผยแพร่ความรู้ความสามารถเทคนิควิธีใหม่ ๆ ในวิชาชีพ และให้การ
ศึกษาในค้ำอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เช่น การสอนความรู้ด้านการเพาะปลูก การ
เลี้ยงสัตว์ และอุตสาหกรรมในครอบครัว ฯลฯ

2. ช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนได้ในลักษณะของ
การใช้เนื้อที่ในบริเวณโรงเรียนเป็นที่สาธิตการเกษตร สาธิตการเลี้ยงไก่ สาธิตแปลง
พืชผัก ฯลฯ (ชนิตา รัชพลเมือง 2526: 170)

3. ครูอาจจะเป็นผู้แนะนำจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ
จัดตั้งสหกรณ์ประจำหมู่บ้านหรือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาให้การอบรมอาชีพแก่ชุมชน

ดังนั้นการพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจและอาชีพนั้น ครูอาจจะเป็นผู้ให้คำแนะนำ หรือประสานงานขอความร่วมมือจากหน่วยงานหรือบุคคลที่มีความรู้ โดยตรงย่อมจะทำให้เกิดผลดีกว่า เพราะเนื่องจากวิชาชีพบางอย่างครูขาดความชำนาญในวิชาเฉพาะอย่าง ตลอดจนครูควรจะใช้สถานที่ของโรงเรียนเป็นแหล่งสาธิตวิชาชีพแก่ประชาชน

1.2.2.3 บทบาทของครูในการพัฒนาชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรม

โดยทั่วไปสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทำให้วิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป การศึกษาจะต้องมีบทบาทในการเตรียมสมาชิกให้พร้อมทั้งสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันความเจริญด้านวัตถุและอบายมุขต่าง ๆ มีมากขึ้น การเลียนแบบสังคมตะวันตกในบางประการทำให้ศีลธรรมและจริยธรรมของนักเรียนและประชาชนลดถอยลง ครูจึงมีบทบาทที่จะดำรงไว้ซึ่งระบบสังคมและวัฒนธรรม โดยครูควรมีบทบาทในการถ่ายทอดวัฒนธรรม คือ

1. จัดโรงเรียนให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการศึกษา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีในท้องถิ่น (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 2527: 26)

2. ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน โดยเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสังคมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย ทั้งในคำคุณค่า คุณประโยชน์ อันจะทำให้นักเรียนและประชาชนรู้จักสังเกต คิดเปรียบเทียบ วิพากษ์วิจารณ์ เพื่อที่จะได้มีแนวความคิดที่ถูกต้อง เปลี่ยนแนวความคิดจากโบราณมาสู่ยุคปัจจุบันโดยไม่เป็นการหักห้ามยั้งคับกั้น แต่ให้โอกาสเลือกและพิจารณายอมรับสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งควรจะพิจารณาว่าสิ่งใดควรรับหรือไม่ควรรับ แล้วนำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพสังคม (ชนิตา รัชพลเมือง 2526: 170)

3. เป็นผู้นำชุมชนในการไปร่วมกิจกรรมของชุมชน

การพัฒนาชุมชนด้านสังคมและวัฒนธรรมของครู และโรงเรียน ดังกล่าวข้างต้น ครูสามารถปฏิบัติได้โดยให้ความรู้สอดแทรกขณะที่สอนนักเรียนและการทำตนเป็นผู้นำและแบบอย่างแก่นักเรียนและชุมชน

1.2.2.4 บทบาทของครูในการพัฒนาชุมชนด้านสุขภาพอนามัย

ในสังคมไทยปัจจุบันยังขาดคุณภาพชีวิต ในส่วนที่ถือว่าเป็นมาตรฐานการครองชีพขั้นมูลฐาน (นิพนธ์ คันชเสวี 2525: 55) และเรื่องสุขภาพะสังคมใดก็คือ การที่ประชาชนจะไม่เป็นโรคขาดอาหาร มีสภาพร่างกายที่แข็งแรง มีเครื่องนุ่งห่มหรือเครื่องใช้ล้อยตามความจำเป็นที่สะอาด ปลอดภัย มีการรักษาโรคประจำท้องถิ่นในราคาที่เหมาะสม ดังนั้น กิจกรรมด้านการส่งเสริมอนามัยของชุมชนหรือที่เรียกว่าเป็นกิจกรรมด้านสาธารณสุขมูลฐาน ได้แก่ การรักษาสุขภาพ การส่งเสริมโภชนาการ การสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม การจัดหาน้ำสะอาด การอนามัยแม่และเด็ก การวางแผนครอบครัว การเสริมภูมิคุ้มกันโรค การควบคุมโรคระบาดในท้องถิ่น การรักษาโรคง่าย ๆ ที่พบบ่อย ๆ และการจัดหายาไว้ใช้ในชุมชน (บัญญัติ เขียวระดม 2524: 16) ซึ่งในการส่งเสริมกิจกรรมด้านนี้ ครูมีบทบาท โดยครูสามารถปฏิบัติได้ คือ

1. ให้ความรู้พื้นฐานทางการศึกษาและสาธารณสุขที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต
2. ปฏิบัติตามนิยามและสุนิสัยแก่นักเรียนในทางปฏิบัติที่จะนำไปเผยแพร่แก่บุคคลอื่นได้
3. จัดโครงการอาหารกลางวัน
4. จัดบริการอนามัยในโรงเรียน
5. เป็นผู้นำในการพัฒนาความสะอาดของชุมชนในโอกาสสำคัญ
6. ช่วยประสานงานกับบุคลากรและหน่วยงานทางอนามัย สาธารณสุข (ทิพาพร วรณประภา 2525: 41)

จะเห็นได้ว่า บทบาทในการพัฒนาชุมชนด้านสุขภาพอนามัย ครูควรมีบทบาทบริการในด้านการให้ความรู้ การให้คำปรึกษา การจัดบริการอาหารกลางวัน ตลอดจนประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สาธารณสุขอำเภอ อนามัยตำบล และให้การบริการสถานที่แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชน

1.2.2.5 บทบาทของครูในการพัฒนาชุมชนด้านการเมือง การปกครอง

หน้าที่ที่มีความสำคัญและจำเป็นในการที่ครูควรจะได้เข้าไปมีบทบาทช่วยเหลือให้นักเรียนและประชาชนในชุมชน ได้มีความรู้ในสิ่งที่ถูกต้อง เพื่อเป็นการป้องกันมิให้ประชาชนเกิดการหลงผิดจากการได้รับการโฆษณาชวนเชื่อจากผู้ที่ไม่หวังดีต่อประเทศชาติ สิ่งที่ครูควรปฏิบัติคือ การให้ความรู้ที่ถูกต้องด้านการเมือง การปกครอง โดยเฉพาะการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งครูควรจะมีบทบาทในการเสริมสร้างความคิดให้ประชาชนได้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ สิทธิ ในระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพื่อให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญและสำนึกในการมีส่วนร่วมต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย "ตลอดจนส่งเสริมให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการปรับปรุงโรงเรียนและหมู่บ้านของตน สำหรับการทำงานร่วมกันอันจะนำไปสู่การสร้างควมสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ให้ตระหนักถึงหน้าที่รับผิดชอบต่อสังคม และประเทศชาติ" (วิไล ทั้งจิตสมคิด 2528: 36)

นอกจากนี้ ทิพาพร วรรณประภา (2525: 41) ได้เสนอวิธีการที่ครูจะสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนด้านการเมืองการปกครองไว้ ดังนี้

1. เป็นผู้นำท้องถิ่นในด้านการแนะนำให้เข้าใจระบอบการปกครองประชาธิปไตย
2. สอดแทรกและเสริมสร้างนักเรียนให้รู้จักปกครองระบอบประชาธิปไตย
3. สอนกลไกการทำงานและระเบียบบริหารราชการให้นักเรียนได้เรียนรู้
4. จัดกิจกรรมเสริมแก่เยาวชนในท้องถิ่น และประชาชนในเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย
5. ครูเป็นที่ปรึกษาสภาตำบล
6. ช่วยประสานงานระหว่างประชาชนกับหน่วยราชการ

การพัฒนาชุมชนค่านการ เมืองการปกครองของครู
 ดังกล่าว ครูเป็นกุญแจดอกสำคัญในการที่จะถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และรูปแบบพฤติกรรม
 ที่เป็นประชาธิปไตยได้มากที่สุด เพื่อให้ประชาชนเปลี่ยนทัศนคติความเชื่อดั้งเดิมที่เป็น
 อุปสรรคในการทำงานเป็นกลุ่มแบบประชาธิปไตยแล้ว การเลือกตั้งผู้แทนของปวงชนใน
 การไปบริหารประเทศให้เจริญก้าวหน้าเป็นไปอย่างถูกต้องมีระบบและได้ตัวแทนที่มีคุณภาพ
 พอที่จะสามารถไปพัฒนาประเทศและระบอบการ เมืองของประเทศให้มั่นคงและมีเสถียรภาพได้

ตอนที่ 2 นโยบายและหลักการพัฒนาประเทศในเขตพื้นที่ชนบท

2.1 ความเป็นมา

เนื่องจากการพัฒนาประเทศ โดยใช้แผนพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคม
 แห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 - 4 ที่ผ่านมาแล้วนั้น ปรากฏว่าการกระจายผลการพัฒนาเป็นไป
 อย่างไม่สมดุล ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางฐานะและรายได้ระหว่างประชาชน นอกจากนี้
 นี้ยังมีข้อมูลแสดงให้เห็นว่า มีชาวนานับกว่า 10 ล้านคน มีฐานะยากจนที่ไม่สามารถช่วย
 ตัวเองได้ กระจุกกระจายอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศ โดยหนาแน่นอยู่ในภาคตะวันออกเฉียง
 เหนือ ภาคเหนือ และภาคใต้ ตามลำดับ และสิ่งที่น่าวิตกกังวลคือ พื้นที่ชนบทที่มีปัญหาความ
 ยากจนหนาแน่น มักจะมีลักษณะการเสื่อมโทรมของทรัพยากร เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ และ
 ป่าไม้ควบคู่ไปด้วย (สถาบันชุระ 2526: 117) ซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาการขาดแคลน
 และความล้าหลังทางเศรษฐกิจเป็นผลให้คนขาดการศึกษา สุขภาพอนามัยไม่สมบูรณ์
 ไร้คุณภาพของชีวิต ฯลฯ (เจริญ จันทลักษณ์ อ้างถึงใน วิไล ตั้งจิตสมคิด 2528: 144)

จากผลของการพัฒนาในประเทศ 20 กว่าปีดังกล่าวมานั้น คณะที่ปรึกษา
 นายกรัฐมนตรีจึงได้เสนอรายงาน "นโยบายในการพัฒนาชนบท" ต่อนายกรัฐมนตรีเมื่อ
 วันที่ 8 ธันวาคม 2523 ซึ่งนายกรัฐมนตรีเห็นชอบด้วยและได้สั่งการให้สำนักงาน
 คณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรับผิดชอบดำเนินการตามนโยบาย สำนัก
 งานคณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้ร่วมมือกับคณะที่ปรึกษานายก
 รัฐมนตรี จัดทำร่างแผนปฏิบัติการพัฒนาชนบทเสนอคณะกรรมการกำกับนโยบาย เศรษฐกิจ
 เมื่อวันที่ 21 มกราคม 2524 ในร่างดังกล่าวได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายเพื่อพัฒนาชนบท

ยากจนที่เกณฑ์ไว้ด้วย จำนวน 37 จังหวัด 219 อำเภอ 39 กิ่งอำเภอ คณะกรรมการกำกับนโยบายเศรษฐกิจ ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ได้มีมติเห็นชอบ ต่อมาได้ขยายพื้นที่เป้าหมายขึ้นอีก เป็น 38 จังหวัด 242 อำเภอ กับ 46 กิ่งอำเภอ (สำนักนายกรัฐมนตรี 27 มกราคม 2525) จากนโยบายดังกล่าวจึงทำให้เกิดหลักการพัฒนาชนบทแนวใหม่ขึ้น

2.2 นโยบายและหลักการพัฒนาชนบทแนวใหม่

เนื่องจากนโยบายเกี่ยวกับหลักการพัฒนาชนบทแนวใหม่ได้ถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) โดยมุ่งสำคัญที่ตัวคนคือ ประชาชนยากจนในพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาประเทศเท่าที่ควร ให้สามารถช่วยเหลือตนเองได้เป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุด โดยรัฐจะจัดสรรทรัพยากรให้อย่างทั่วถึง อีกทั้งยังจะให้ความเอาใจใส่กับสาเหตุของปัญหาความยากจนเป็นอันดับแรก เพื่อเป็นการมุ่งแก้ปัญหาและขณะเดียวกันก็จะยึดหลักเพื่อให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองและชุมชนได้อย่างแท้จริงในที่สุด จึงได้กำหนดหลักการที่สำคัญ 5 ประการ คือ

1. ยึดพื้นที่เป็นหลัก โดยให้ความสำคัญแก่พื้นที่ยากจนหนาแน่นก่อน
 2. พัฒนาฐานะประชาชนให้พออยู่พอกิน และมีบริการขั้นพื้นฐานขั้นค่าอย่างทั่วถึงในเขตชนบทที่มีความยากจนหนาแน่น
 3. เน้นการปรับปรุงเพื่อให้ประชาชนช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้น
- ตามลำดับ
4. แก้ปัญหาที่ประชาชนยากจนเผชิญอยู่จริงให้ทั่วถึงทุกพื้นฐาน โดยเน้นเทคนิคที่ประชาชนทำได้เองและมีการลงทุนต่ำ
 5. ประชาชนมีส่วนแก้ไขปัญหของตัวเองได้มากที่สุด

เพื่อให้บรรลุผลตามเจตนารมณ์ของหลักการดังกล่าว แนวทางการพัฒนาชนบทแนวใหม่ จึงได้กำหนดการพัฒนาในรูปแบบ "แผน" โดยมีโครงการในแต่ละแผน ซึ่งใช้เป็นแกนนำในการพัฒนา

2.3 การพัฒนาชุมชนในเขตพื้นที่ชนบทยากจน

เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาชุมชน รัฐบาลจึงได้มีการกำหนดโครงการตามแผนพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจน โดยในปี พ.ศ. 2525 ได้ดำเนินงานโครงการ จำนวน 15 โครงการ ปี พ.ศ. 2526 ได้ดำเนินงานโครงการเพิ่มเติมอีกจำนวน 11 โครงการ ในปี พ.ศ. 2527 ได้มีการเพิ่มเติมโครงการใหม่อีก 8 โครงการ ดังนั้นโครงการในแผนพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจนในปี พ.ศ. 2528 - 2529 จึงมีรวมทั้งสิ้น 33 โครงการ และได้จัดแบ่งเป็น 3 แผนงาน คือ

1. แผนงานกิจกรรมระดับหมู่บ้าน ประกอบด้วย 9 โครงการ คือ โครงการประมงหมู่บ้าน โครงการก่อสร้างแหล่งน้ำในหมู่บ้าน โครงการสัควัขนาคเล็กในหมู่บ้าน โครงการธนาคารโค-กระบือ โครงการพัฒนาชนบทยากจนระดับหมู่บ้าน โครงการประมงหมู่บ้านในเขตชนบทยากจนภาคใต้ โครงการเกษตรแหล่งน้ำหมู่บ้าน โครงการปลูกไม้ไขสอยชุมชน และโครงการพัฒนาประมงทะเลพื้นบ้าน

2. แผนงานบริการขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 14 โครงการ คือ โครงการสาธารณสุขระดับอำเภอ โครงการสาธารณสุขมูลฐาน โครงการโภชนาการ โครงการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนในเขตยากจน โครงการจัดหาน้ำสะอาดในเขตชนบทยากจน โครงการผลิตหนังสือเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและสังคม โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน โครงการควบคุมโรคติดต่อในแผนพัฒนาชนบทยากจน โครงการวางแผนครอบครัวในเขตชนบทยากจน โครงการหน่วยบริการอำเภอเคลื่อนที่ โครงการสะพานทองดิน รพช. โครงการส่งเสริมชนบทผู้นำทองดิน เพื่อการพัฒนาชนบทยากจน โครงการรณรงค์เพื่อการรู้หนังสือในเขตชนบทยากจน และโครงการสถานีอนามัยตำบลในเขตพื้นที่ชนบทยากจน

3. แผนงานการผลิต ประกอบด้วย 10 โครงการ คือ โครงการผลิตอาหารเพื่อโภชนาการ โครงการข้าวไร่ที่สูง โครงการเร่งรัดปรับปรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุ โครงการพัฒนาดินเค็มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โครงการขบวนการชาวนาน้ำฝนในเขตชนบทยากจน โครงการปลูกลำไยในเขตชนบทยากจน โครงการพัฒนาดินเค็มและดินเปรี้ยวภาคใต้ โครงการป้องกันภาวะชะล้างพังทลายของดินภาคเหนือ โครงการส่งเสริมประสิทธิภาพพืชไร่ในเขตชนบทยากจน และโครงการส่งเสริมและพัฒนาการปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2528: 99)

จากแผนงานดังกล่าวข้างต้น โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.) เป็นโครงการหนึ่งในแผนงานบริการขั้นพื้นฐาน ที่จะแก้ปัญหาในเขตพื้นที่ชนบทยากจน ซึ่งโครงการ กศ.พช. และโครงการต่าง ๆ มุ่งที่จะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในแต่ละท้องถิ่นให้ตรงจุดและเกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นการที่จะเลือกโครงการต่าง ๆ ลงในพื้นที่ใดนั้นจึงต้องอาศัยกลยุทธ์ที่สำคัญ 3 ประการเป็นข้อกำหนด

1. หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ โครงการที่เน้นในด้านความสามารถของประชาชน โดยให้ประชาชนทุกคนมีความสามารถในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานเพิ่มขึ้น เช่น การรู้หนังสือ สุขภาพอนามัย การบริโภคอาหาร นำคิมน้ำใช้ คินที่ไซในการเพาะปลูก สัตว์ใช้งานและปศุสัตว์

2. หลักการทางเศรษฐกิจในเขตพื้นที่ชนบทยากจน การคัดเลือกโครงการสำหรับดำเนินการในพื้นที่ชนบทยากจนโดยยึดหลักการทางเศรษฐกิจที่สำคัญ 2 ประการ คือ การลดรายจ่ายของประชาชน และการหลีกเลี่ยงการส่งเสริมประชาชนมุ่งเพิ่มผลผลิตโดยเสี่ยงภัยเกินขอบเขตอันอาจจะทำให้ประชาชนยากจนต้องประสบกับการขาดทุน เช่น การช่วยลดค่าเช่าโคกระบือเพื่อไถไถนา โดยการให้ประชาชนยืมโค - กระบือ และมีโอกาสเป็นเจ้าของของลูกโค - กระบือตัวที่ 2 การช่วยให้ไก่ เป็ด ซึ่งเป็นอาหารที่สำคัญในชุมชนไม่ตาย ให้คนชนบทยากจนมีบริโภคโดยไม่ต้องซื้อหา ช่วยให้มีการยืมข้าวบริโภคโดยไม่เสียดอกเบี้ยสูง ช่วยเพิ่มจำนวนปลาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ให้บริการทางการแพทย์ และความรู้ด้านสาธารณสุขที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากขึ้น เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การพยายามรักษาค้นทุนที่เป็นเงินสกลให้ค่าที่สุด โดยมุ่งเน้นในด้านการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตที่ไซแรงงานและทรัพยากรในพื้นที่

3. หลักการพึ่งตนเองของประชาชน แผนพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจนได้จัดทำโครงการที่ประชาชนยากจนสามารถร่วมกันดำเนินการอย่างใดผล และเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโค กระบือ ธนาคารยา และประมงหมู่บ้าน (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ 2528: 6 - 108)

ในการดำเนินงานโครงการตามแผนพัฒนาชนบทพื้นที่ยากจน เพื่อให้บรรลุผลตามเจตนารมณ์ดังกล่าว รัฐบาลจึงได้กำหนดแนวทาง 3 ประการ คือ

1. ให้ประชาชนมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นในการเป็นผู้วิเคราะห์ปัญหาและเลือกโครงการของรัฐที่ตนต้องการ ที่ประชาชนในท้องถิ่นยังไม่สามารถดำเนินการแก้ไขปรับปรุงด้วยตนเองได้ และให้เน้นความสำคัญในการสนับสนุนประชาชนที่ยากจนให้ทั่วถึงมากที่สุด

2. ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐร่วมมือกันดำเนินการให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการที่ประชาชนในท้องถิ่นยังไม่สามารถดำเนินการแก้ไขปรับปรุงด้วยตนเองได้ และให้เน้นความสำคัญในการสนับสนุนประชาชนที่ยากจนให้ทั่วถึงมากที่สุด

3. ให้กระทรวงหลักทั้ง 4 ทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ระดับตำบลเพื่อให้ผลงานของโครงการถึงมือประชาชนรวดเร็วขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดความซ้ำซ้อนสูญเสียเงินในการปฏิบัติงานของรัฐ

จากแผนงานหลักการและแนวทางดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าการพัฒนาพื้นที่ชนบทยากจนนั้น มุ่งให้ความสำคัญกับประชาชนที่จะต้องรู้จักพึ่งตนเองและร่วมมือกับรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 4 กระทรวงหลัก ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงศึกษาธิการ จึงจะมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาโดยส่วนรวมของหมู่บ้าน

2.4 บทบาทของครูประถมศึกษาในโครงการพัฒนาเขตพื้นที่ชนบทยากจนตามโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.)

กระทรวงศึกษาธิการ เป็นกระทรวงหลักกระทรวงหนึ่งที่รับผิดชอบในการพัฒนาชนบทร่วมกับกระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อสนองนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐบาลให้บรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมายและเจตนารมณ์การพัฒนาชนบทภายใต้ทรัพยากร กำลังความสามารถและความถนัดของกระทรวงศึกษาธิการ

ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้กำหนดนโยบาย แนวทางดำเนินการและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทไว้ ดังนี้

1. พัฒนาคนให้มีความรู้พื้นฐาน เพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้ตามความต้องการของแต่ละบุคคล แต่ละครอบครัว ตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

2. พัฒนาคนให้มีความรู้ ความเข้าใจในสิทธิ หน้าที่ ความรับผิดชอบของพลเมืองคืออันพึงมีต่อชาติบ้านเมือง มีคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และมีความรักหวงแหนแผ่นดินเกิด

3. พัฒนาคนให้มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องสุขภาพอนามัย การป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การบำรุงรักษาสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์

4. พัฒนาคนให้มีความรู้ ความเข้าใจในกระบวนการพัฒนาชนบทและและมีทัศนคติที่ค้ำจุนพัฒนาชนบทของรัฐบาล (กระทรวงศึกษาธิการ 2527: 53)

เพื่อสนองนโยบายดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการจึงมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ดำเนินงานโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน (กศ.พช.)* โดยให้โรงเรียนประถมศึกษาเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาหมู่บ้านในเขตพื้นที่ชนบทยากจน เนื่องจากโรงเรียนประถมศึกษาเป็นศูนย์กลางในการประสานงานและใกล้ชิดกับประชาชนมาก คือมีโรงเรียนประถมศึกษากระจายไปทั่วทุกตำบลจำนวน 30,693 โรงเรียน และมีครูประถมศึกษาจำนวน 329,374 คน ซึ่งครูเหล่านี้มีความรู้พื้นฐานพอที่จะช่วยพัฒนาชุมชนได้หากได้มีการสนับสนุนและส่งเสริมในด้าน การสร้างเสริมประสบการณ์ที่จำเป็นให้แก่ครูเหล่านี้ ตลอดจนได้รับงบประมาณจากสำนักงานประมาณเพื่อใช้ในโครงการปีงบประมาณ 2526 จำนวน 35 ล้านบาท และปีต่อไปปีละประมาณ 24 ล้านบาท จนถึงปีงบประมาณ 2529 งบประมาณดังกล่าวจะได้ใช้จ่ายในการช่วยพัฒนาโรงเรียนในพื้นที่เป้าหมายให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาชุมชนปีละ 300 โรงเรียน โดยจะเน้นในด้านการพัฒนาคน พัฒนาจิตใจ และส่งเสริมการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา ซึ่งโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจนมีวัตถุประสงค์ คือ

1. ปรับปรุงการเรียนการสอนให้นักเรียนนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคม เพื่อคุณภาพชีวิตได้

2. ส่งเสริมให้ครูและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง สามารถดำเนินการสำรวจสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนที่โรงเรียนรับผิดชอบ

3. เพื่อพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ ความเข้าใจให้เกิดความตระหนักและยอมรับความจำเป็นในการพัฒนาชุมชน โดยการพึ่งตนเอง

* คู่มือเพิ่มเติมในภาคผนวก ก.

4. ให้รู้จักคัดเลือกและพัฒนาผู้นำ ให้ได้ผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ เสียสละ และมีคุณสมบัติของนักพัฒนา
5. ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในและนอกระบบโรงเรียนในค่านาอาชีพ ที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น
6. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นแหล่งข่าวสาร เพื่อพัฒนาคุณภาพ ชีวิตในชุมชน
7. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ประสานงาน ตลอดจนบริการ คำนวณวิชาการ และอาชีพ เพื่อพัฒนาชนบท
8. ปรับปรุงโรงเรียนประถมศึกษาให้เป็นศูนย์ส่งเสริมกีฬา นันทนาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีในท้องถิ่น (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 2527: 25 - 31)

บทบาทของครูในเขตพื้นที่ชนบทยากจนดังกล่าวนี้ว่า ครูเป็นบุคคลสำคัญของวงจรกิจชีวิตของคนให้พัฒนาก้าวหน้าต่อไปในอนาคต และมีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในเขตพื้นที่ชนบทยากจนเป็นอย่างมาก ดังนั้นครูในเขตพื้นที่ชนบทยากจนควรจะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน ในด้านการศึกษา เศรษฐกิจและอาชีพ สังคม และวัฒนธรรม สุขภาพอนามัย และการเมืองการปกครอง เพื่อให้เกิดการพัฒนาขึ้นในตัวคนและชุมชนต่อไป

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูและโรงเรียนประถมศึกษาในประเทศไทย

เจริญ โภคผล (2508: 131) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "สำรวจวิถี การและผลการดำเนินงานตามโครงการปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลให้เป็นโรงเรียน ชุมชน เขตการศึกษา 10" ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การดำเนินงานของโรงเรียนส่วนใหญ่ ยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ตามหลักการและแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน ส่วนใหญ่ได้

เพิ่งเล็งเฉพาะด้านการศึกษาในระบบโรงเรียนยังไม่มีการจัดสอนสำหรับบุคคลภายนอกโรงเรียน ตลอดจนการพัฒนาชุมชนมีหลายอย่างที่โรงเรียนไม่ได้กระทำเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน การดำเนินงานมีปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญอยู่ปลายประการ ตามลำดับคือ อุปกรณ์การสอน งบประมาณ ความร่วมมือในการดำเนินงาน อาคารเรียน ปริมาณครู และครูที่มีวุฒิเหมาะสมยังมีไม่เพียงพอ

ในปี พ.ศ. 2519 ทนงศักดิ์ คุ่มไชนะ (2519: 65 - 67) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "กิจกรรมและปัญหาการดำเนินงานในโรงเรียนชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" กลุ่มตัวอย่างเป็นกลุ่มครู กลุ่มประชาชน และกลุ่มผู้บริหารโรงเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 16 จังหวัด ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การดำเนินงานของโรงเรียนชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังไม่สอดคล้องกับหลักการวัตถุประสงค์และแนวดำเนินการของโรงเรียนชุมชนเท่าที่ควร มีกิจกรรมเน้นหนักไปในด้านการปรับปรุงโรงเรียนและการเรียนการสอน ปัญหาที่สำคัญในการดำเนินงาน ได้แก่ ขาดเครื่องมือและครูสำหรับฝึกสอนวิชาชีพให้แก่ประชาชน ขาดความช่วยเหลือสนับสนุนด้านกำลังใจและงบประมาณจากฝ่ายบริหารระดับเหนือขึ้นไป ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน มักจะใช้เวลาไปประกอบอาชีพ ทหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว ไม่สนใจต่อกิจกรรมทางการศึกษาของโรงเรียน

ชวิธ ทันโตภาส (2521: 85 - 88) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของโรงเรียนชุมชนในประเทศไทยต่อการพัฒนาชุมชน เขตการศึกษา 12" กลุ่มตัวอย่างเป็นครู และกรรมการโรงเรียน จำนวน 424 คน ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้เจริญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเป็นอย่างดี โดยมีครูและคณะกรรมการโรงเรียนชุมชนเป็นจักรกลสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดความก้าวหน้าและเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่นั้นปรากฏว่า ผู้ดำเนินการส่วนใหญ่ไม่เข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตัวเองที่พอ นอกจากการปฏิบัติงานในโรงเรียนก็มีอุปสรรคเกี่ยวกับการขาดความช่วยเหลือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ขาดความสามัคคีระหว่างผู้ดำเนินการ ขาดความรู้ในการดำเนินการ การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเข้าใจถึงงานที่ปฏิบัติยังไม่ดีพอ และไม่มีการศึกษาผลงานที่

ปฏิบัติไปแล้ว ไม่มีหน้าที่เพียงพอ และที่สำคัญคือ ครูและคณะกรรมการโรงเรียนยังมีฐานะยากจนซึ่งเป็นอุปสรรค ทำให้นโยบายการดำเนินงานและการปฏิบัติงานไม่สามารถเป็นไปตามเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์

ปรีชา นิพนธ์พิทยา (2523: 93 - 101) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การดำเนินงานโรงเรียนชุมชนในเขตการศึกษา 1" โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นครูใหญ่และกรรมการโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานของโรงเรียนมีปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนงบประมาณ ขาดแคลนเครื่องมือสำหรับสอนวิชาชีพ ขาดครูที่มีความรู้ในการสอนวิชาชีพ ครูผู้สอนขาดความรู้ในการปรับปรุงและใช้หลักสูตรการสอน ขาดความร่วมมือและประสานงานจากหน่วยราชการอื่น ๆ ตลอดจนขาดการประชาสัมพันธ์ และที่สำคัญผู้ดำเนินงานในโรงเรียนชุมชนไม่เข้าใจหลักการการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชนที่ถูกต้อง

วิสุทธิ ราตรี (2525: 75 - 76) ได้วิจัยเรื่อง ความสอดคล้องของการดำเนินงานโรงเรียนชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี กับหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชน กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้บริหารโรงเรียน ครู และกรรมการโรงเรียนจำนวน 234 คน ผลการวิจัยสรุปว่า โรงเรียนชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี มีการดำเนินงานไม่สอดคล้องกับหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชนในด้านทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือโรงเรียน และด้านการให้การศึกษาและบริการชุมชน ส่วนการดำเนินงานทางด้านการปลูกฝังประชาธิปไตยขั้นพื้นฐานแก่ชุมชนและการปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอนนั้น ทางโรงเรียนได้ดำเนินการให้สอดคล้องกับหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชน

สุรพงศ์ พูลสุวรรณ (2526: 77 - 83) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาททางการศึกษาของครูใหญ่ต่อการพัฒนาชุมชน ในพื้นที่ชนบทยากจน เขตการศึกษา 11" โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นครูใหญ่ ครู และประชาชน ผลการวิจัยพบว่า ครูใหญ่ มีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เรียงตามลำดับคือ บทบาทในด้านการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ปกครองและประชาชน บทบาทในด้านการให้ความรู้แก่ประชาชนและการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น และบทบาทด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการประกอบอาชีพ

ของประชาชน ซึ่งบทบาทดังกล่าวครูใหญ่ยังมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับน้อย ทั้งนี้เนื่องจาก ครูใหญ่ไม่ตระหนักถึงความสำคัญของงานด้านนี้ จึงบริหารงานหรือปฏิบัติ งานตามความคิดเห็นของตนมากกว่าจะพิจารณาความเหมาะสมหรือความสำคัญของงานและ หน่วยงานระดับสูงไม่มีการกระตุ้นให้ครูใหญ่มีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนเท่าที่ควร นอกจากนี้ ครูและประชาชนเห็นว่า ครูใหญ่ที่มีอายุมากขึ้นจะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากขึ้น ตามไปค่อยๆ ทั้งนี้เนื่องจากครูใหญ่ที่มีอายุมากจะมีความเข้าใจในค่านิยมต่างๆ เป็นปัจจัย ก่อหนุนให้พร้อมที่จะมีบทบาทมากขึ้น เช่น ฐานะ ความมั่นคงในอาชีพ ครอบครัวมีความ ราบรื่นดีชอบมากขึ้น และสังคมชนบทยกย่องค่านิยมอาวุโสมักคร่ำครวญต่อครูใหญ่ที่มีอายุสูง ทำให้ครูใหญ่ได้รับกำลังใจที่จะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากกว่าครูใหญ่ที่มีอายุน้อย

ในปีเดียวกัน บุญเลิศ นนทลือชา (2526: บทคัดย่อ) ได้ทำการ วิจัยเรื่อง "ความมุ่งหวังของผู้นำท้องถิ่นเกี่ยวกับบทบาทของครูที่มีต่อชุมชนชนบท" โดย ใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน (กพม.) คณะกรรมการพัฒนาสตรีประจำ หมู่บ้าน (กพสม.) ผู้นำเยาวชนและกลุ่มครูในชุมชน สรุปผลการวิจัยไว้ว่า ผู้นำท้องถิ่น มีความมุ่งหวังเกี่ยวกับบทบาทของครูที่มีต่อชุมชนชนบทในระดับสูง ทั้งในด้านการสังค มวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง และพบว่าผู้นำที่มีเพศ อายุ และ ประสบการณ์ต่างกัน มีความมุ่งหวังต่อบทบาทของครูแตกต่างกัน กลุ่มครูมีความมุ่งหวัง ในด้านสังคม วัฒนธรรม และด้านการเมืองการปกครองสูงกว่ากลุ่มอื่น ส่วนคณะกรรมการ พัฒนาหมู่บ้าน มีความมุ่งหวังในด้านเศรษฐกิจสูงกว่ากลุ่มอื่น กลุ่มเพศชายมีความมุ่ง หวังสูงกว่าเพศหญิง และกลุ่มที่มีประสบการณ์มากกว่าจะมีความมุ่งหวังสูงกว่ากลุ่มที่มี ประสบการณ์น้อย

สะอาด พองอินทร์ (2527: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง

"บทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนา หมู่บ้านในเขตชนบทยากจน ตามการรับรู้ของครูและผู้บริหารการศึกษา ในเขตการศึกษา 8" กลุ่มตัวอย่างเป็นครูและผู้บริหารการศึกษา จำนวน 386 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. การรับรู้ของครูและผู้บริหารการศึกษาต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริง และบทบาทที่คาดหวังในการพัฒนาชุมชนของครู พบว่า

1.1 ครูและผู้บริหารการศึกษาพบว่า ครูมีการปฏิบัติจริงในการพัฒนาชุมชนชนบททุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง บทบาทที่ครูเห็นว่าครูได้ปฏิบัติมากที่สุดคือ บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่วนผู้บริหารการศึกษาเห็นว่าบทบาทที่ครูปฏิบัติมากที่สุดคือ บทบาทด้านการเมืองและการปกครอง ส่วนบทบาทที่ครูปฏิบัติน้อยที่สุดคือ บทบาทด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

1.2 ครูและผู้บริหารการศึกษาคาดหวังที่จะให้ครูปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนทุกด้าน อยู่ระดับมาก บทบาทที่ครูและผู้บริหารการศึกษาคาดหวังให้ครูปฏิบัติมากที่สุดคือ บทบาทด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่วนบทบาทที่มีความคาดหวังให้ครูปฏิบัติ น้อยที่สุดคือ บทบาทด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

2. ผลการเปรียบเทียบบทบาทที่ปฏิบัติจริงกับบทบาทที่คาดหวังในการพัฒนาชุมชนของครูทุกด้านพบว่า ครูและผู้บริหารการศึกษามีความคาดหวังต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูสูงกว่าบทบาทที่ครูได้ปฏิบัติจริง โดยพบว่าบทบาททั้งสองนี้มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

3. ผลการเปรียบเทียบการรับรู้ของครูกับผู้บริหารการศึกษาที่มีต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครู พบว่า

3.1 ครูกับผู้บริหารการศึกษาให้คะแนนการรับรู้ต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริงในการพัฒนาชุมชนของครูไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

3.2 ครูกับผู้บริหารการศึกษาให้คะแนนความคาดหวังต่อบทบาทที่คาดหวังในการพัฒนาชุมชนของครู ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

4. ครูและผู้บริหารการศึกษามีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนของครู เรียงตามลำดับความสำคัญมากไปน้อย ดังนี้

4.1 ขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ที่เป็นเครื่องมือส่งเสริมและสนับสนุนวิชาชีพของประชาชน

ในการดำเนินงาน

- 4.2 ความยากจนของประชาชน
 - 4.3 เงินงบประมาณที่ใช้สนับสนุนโครงการมีน้อยไม่เพียงพอ
 - 4.4 ขาดบุคลากรด้านอาชีพต่าง ๆ ที่จะให้ความรู้แก่ประชาชน
 - 4.5 ความแตกต่างในการรื้อหนังสือของประชาชน
 - 4.6 ครูมีเวลาไม่เพียงพอที่จะให้บริการแก่ประชาชน
5. ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจนพบว่า
- 5.1 ต้องให้ส่งเสริมอาชีพให้เหมาะสมกับท้องถิ่นให้แก่ประชาชน และให้จัดการศึกษาเพื่อให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้
 - 5.2 ต้องการให้จัดสัมมนา อบรมครูทุกระยะ รวมทั้งให้ปรับปรุงสวัสดิการของครู
 - 5.3 ต้องการให้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
 - 5.4 ต้องการให้มีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิดระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 - 5.5 ต้องการให้มีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมในหมู่บ้านให้เดินทางได้สะดวกและปรับปรุงระบบชลประทานในหมู่บ้าน โดยการจัดหาแหล่งน้ำเพื่อใช้บริโภคและทำการเกษตร
 - 5.6 ต้องการให้จัดสรรงบประมาณลงในพื้นที่ยากจนให้มากขึ้น และให้งบประมาณอย่างต่อเนื่อง

ในปีเดียวกัน สิริพร เนติบัณฑิต (2527: 78 - 87) ได้ศึกษา "ความคิดเห็นของครูประถมศึกษาตอบหาทของคนที่ในกิจกรรมของชุมชน" โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นครูที่สอนในระดับประถมศึกษา จำนวน 250 คน และพบว่า ความคิดเห็นของครูประถมศึกษาตอบหาทของคนที่ในกิจกรรมของชุมชนระหว่างครูเพศชาย และครูเพศหญิง มีความแตกต่างกันในด้านการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ การเมืองการปกครองของคน

ในชุมชน การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี และการส่งเสริมกิจกรรมนันทนาการยกเว้นการส่งเสริมสุขภาพ ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างเพศหญิงและเพศชาย ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริงของครูประถมศึกษาระหว่างครูเพศชายกับครูเพศหญิงมีความแตกต่างกันในทุก ๆ ด้าน โดยครูเพศชายมีบทบาทมากกว่าครูเพศหญิง ตามความคิดเห็นของครูประถมศึกษาเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนด้านต่าง ๆ พบว่า มีปัญหาขาดแคลนน้ำ ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจทางการเมือง การยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีน้อยลง ขาดความรู้ความเข้าใจในการระวางรักษาสุขภาพ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจมีน้อย และพบว่าปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการที่จะมีบทบาทต่อกิจกรรมของชุมชนด้านตัวครูคือ การที่ครูไม่มีเวลา

ทิพวรรณ เลขะวิช (1985: 265 - 277) ได้ศึกษาเรื่อง "ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของโรงเรียนชุมชน ระดับประถมศึกษาในประเทศไทยปี ค.ศ. 1972 - 1983" โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นครูและชาวบ้าน รวมทั้งสิ้น 377 คน โดยแยกเป็นครู 329 คน และเป็นชาวบ้าน 48 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. งบประมาณของรัฐบาลไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับจำนวนโปรแกรมของโรงเรียน หรือการที่ชาวบ้านมาเข้าร่วมโปรแกรมที่โรงเรียนจัดหรืองบประมาณของรัฐบาลมีส่วนทำให้ครูคิดว่าโรงเรียนประสบความสำเร็จ และงบประมาณไม่มีส่วนสนับสนุนโดยตรงต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้าน และการบริจาคเงินหรือสิ่งของ

2. มีความสัมพันธ์เล็กน้อยระหว่างงบประมาณของรัฐบาลและจำนวนโปรแกรมของโรงเรียนชุมชนแต่ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญระหว่างกิจกรรมของชาวบ้าน และโปรแกรมของโรงเรียน

3. ไม่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญระหว่างความพึงพอใจในการทำงานของครูและจำนวนโปรแกรมของโรงเรียน แต่มีความสัมพันธ์ในทางลบระหว่างความพึงพอใจในค่านเงินเดือนของครูกับจำนวนคนที่เข้าร่วมโปรแกรมของโรงเรียนนั่นคือ ยิ่งมีค่านเงินเดือนมาก ครูยิ่งไม่พอใจในเงินเดือนที่ได้รับ

4. ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมของครูในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล และงบประมาณของรัฐบาล

5. ไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ของครูต่อความเป็นผู้นำของครูใหญ่ กับงบประมาณของรัฐบาลหรือจำนวนโปรแกรมที่โรงเรียนจัด การอนุมัติโครงการของ คณะกรรมการโรงเรียน บางครั้งมีอิทธิพลการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องในการให้เงิน งบประมาณ

6. ในด้านความเป็นผู้นำของครูใหญ่ไม่มีผลกระทบโดยตรงต่อกิจกรรมของ ครูภายนอกโรงเรียนในชุมชน แต่ถาครูใหญ่มีทักษะสถาบัน (Institutional skills) คือเนื้องานที่ประสงค์ของโรงเรียนชุมชน แนะนำครูให้เข้าไปหาประชาชนและ ทดลองความคิดใหม่ ๆ ของตนเองกับกลุ่มแล้ว จะทำให้ครูเพิ่มการไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ ของรัฐบาลมากขึ้นและการไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลจะทำให้ครูมีประวัติดของผลงาน ที่จะไปขอเลื่อนขั้นได้

จากการศึกษางานวิจัยในประเทศ จะเห็นว่าได้มีการศึกษาถึงการดำเนินงาน งานปัญหาและอุปสรรคของโรงเรียนชุมชน และมีบางส่วนได้ศึกษาถึงบทบาทของครู และ ผู้บริหารในการพัฒนาชุมชนในโรงเรียนโครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านใน เขตชนบท ยากจน ตลอดจนศึกษามบทบาทของครูในกิจกรรมของชุมชนและความมุ่งหวังที่มีต่อบทบาท ของครู ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า งานวิจัยดังกล่าวให้ความสำคัญแก่โรงเรียนและตัวครูในการ พัฒนาชุมชน

3.2 งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูและโรงเรียน ประถมศึกษาในต่างประเทศ

อิมิลโลโน ซี.รามิเรซ (Emilliano C.R. Ramires 1959: 2183 - 2184) ได้ศึกษากิจกรรมและวิธีดำเนินการของโรงเรียนชุมชนใน สหรัฐอเมริกา สรุปผลการวิจัยได้ว่า วิธีกรดำเนินการของโรงเรียนชุมชนในสหรัฐ อเมริกาส่วนใหญ่ได้เป็นไปตามหลักการและวัตถุประสงค์ของโรงเรียนชุมชนเป็นอย่างดี คือ โรงเรียนใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการดำเนินงาน มีการให้บริการต่าง ๆ

แก่ชุมชน มีการสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อจะหาแนวทางแนะนำให้ประชาชนรู้จักปรับปรุงตนเองและชีวิตในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น มีการใช้แหล่งวิชาในชุมชนให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ได้อาศัยการตัดสินใจของหมู่คณะเป็นหลักในการดำเนินตามโครงการของโรงเรียนและได้สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนกับประชาชน

อุทัย ภิรมย์รัตน์ (1964: 263 - 264) ได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องแนวทางการปฏิบัติงานของโรงเรียนชุมชนในเขตบิโกล ประเทศฟิลิปปินส์ และการนำไปใช้ในการจัดโรงเรียนชุมชนในเขตการศึกษา 10 ของประเทศไทย ได้สรุปผลการค้นคว้าได้ ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนชุมชนในประเทศฟิลิปปินส์ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนที่ได้ผลโดยมีปรัชญาว่า โรงเรียนชุมชนเป็นโรงเรียนที่มีโครงการที่มุ่งส่งเสริมความเจริญงอกงามและพัฒนาการของเด็ก ให้การศึกษาพื้นฐานแก่เยาวชนและผู้ใหญ่ เพื่อให้รู้วิธีการปรับปรุงความเป็นอยู่ของชุมชน
2. โรงเรียนชุมชนในบิโกล ได้รับความสำเร็จในการจัดให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการปรับปรุงพัฒนาชุมชน
3. โรงเรียนได้ใช้หลักสูตรเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน
4. มีการใช้แหล่งวิชาการในชุมชนเพื่อประโยชน์แก่การศึกษา
5. การจัดการศึกษาผู้ใหญ่และการจัดการศึกษาให้แก่เด็กนอกโรงเรียนไม่ค่อยได้ผลเพราะขาดงบประมาณ
6. การมีผู้นำที่ทั้งฝ่ายโรงเรียนและชุมชน มีส่วนสำคัญที่จะให้โครงการต่าง ๆ ของโรงเรียนประสบผลสำเร็จ
7. โครงการโรงเรียนชุมชนของบิโกล ประเทศฟิลิปปินส์ สามารถนำมาดัดแปลงใช้ในโรงเรียนชุมชนในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

เอลคินส์ หลุยส์ บรูซ (Elkins Louis Bruce 1972: 6026 -A) ได้วิจัยเรื่อง "บทบาทของครูใหญ่โรงเรียนประถมศึกษาในความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน" โดยใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นประชาชนและครูโรงเรียนประถมศึกษาในเขตตะวันตกตอนกลางของอเมริกา ได้สรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. ครูและประชาชนต้องการให้ครูใหญ่ทำงานร่วมกับชุมชน เพื่อช่วยแก้ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาวัยรุ่น และสร้างเสริมโปรแกรมสนับสนุนการของชุมชน
2. ครูและประชาชนต้องการให้ครูใหญ่มีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นและการศาสนาของชุมชน
3. ครูและประชาชนต้องการให้ครูใหญ่จัดประชุมร่วมกันระหว่างครูและผู้นักปกครอง เพื่อผลในการศึกษาของผู้เรียน
4. ครูและประชาชนต้องการให้ครูใหญ่มีที่อยู่อาศัยในบริเวณโรงเรียนที่เขาปฏิบัติงานอยู่

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทในการพัฒนาชุมชนของครูและโรงเรียนในต่างประเทศ จะเห็นว่าในต่างประเทศได้ให้ความสำคัญแก่โรงเรียนชุมชนโดยมีการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชน และมีงานวิจัยบางส่วนได้ใช้ข้อมูลจากประเทศไทยโดยทำการศึกษการดำเนินงานของโรงเรียนชุมชนในต่างประเทศ เพื่อนำมาปรับปรุงใช้กับประเทศไทย ตลอดจนมีการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวในโรงเรียนชุมชนของประเทศไทยด้วย ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า งานวิจัยดังกล่าวให้ความสำคัญต่อบทบาทของโรงเรียนและครูของโรงเรียนชุมชนในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก

จากผลงานวิจัยที่มีในประเทศและต่างประเทศ จะเห็นได้ว่าแนวทางการพัฒนาชุมชนและพัฒนาประเทศ ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของครูในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น ยังไม่มีผู้ใดที่ศึกษาบทบาทของครูโรงเรียนประถมศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทยากจนในการพัฒนาชุมชนโดยตรง ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจและเลือกที่จะศึกษาบทบาทของครูโรงเรียนประถมศึกษาในเขตพื้นที่ชนบทยากจน ในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชน ตลอดจนข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา เพื่อเป็นแนวทางปรับปรุงกิจกรรมและบทบาทของครูในเขตพื้นที่ยากจนให้เหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป